

Gdje mrtvi mirom oživljuju žive

Žrtva je žrtva i zaslužuje poštovanje i smiraj, dostojanstveno mjesto gdje će njezine kosti počivati u miru, barem i simbolično, a poglavito one kojih se više nema tko spomenuti. Takvo jedno mjesto počivališta žrtava Drugog svjetskog rata i porača jest Memorijalni centar *Groblje mira* na Bilima iznad Mostara.

Piše:

Josipa Prskalo

Ova zaravan iznad Mostara i Širokog Brijega u veljači kobne 1945. bila je mjestom krvavih borbi, a danas do nje vodi uža, ali svježe asfaltirana cesta. Po dolasku dočekaju vas bjelina i mir. Prostrani ograđeni prostor u sklopu kojega se nalazi crkvica, četiri polja predviđena za križeve i prvi postavljeni križevi, veliki središnji križ te nekoliko popratnih objekata: kosturnica, informativni centar i toaleti. Već su zasađena i stabla breze, javora, čempresa te se može još širiti...

Nekoć je ovdje vrvjelo stokom, a nas je usput pozdravilo tek jedno stado ovaca i naizgled ergela divljih konja za koje smo ipak saznali da svaki ima svog vlasnika dok ne dođe do „belaja“ – tada se ne zna čiji ga je konj skrивio...

Također, nedaleko od *Groblja mira* nalaze se i dva povijesna mesta s drevnim ostatcima – Otar (oltar) i Misište – Katedrala gdje se narod molio i okupljao na bogoslužja za vrijeme Turaka.

Od ideje do realiziranja

Uz prirodu i povijest dočekalo nas je i društvo: **fra Miljenko Mića Stojić**, povjerenik Komisije Hrvatske biskupske konferencije i Biskupske konferencije Bosne i Hercegovine za Hrvatski martirologij i vicepostulator Vicepostulature postupka mučeništva *Fra Leo Petrović i 65 subraće*, umirovljeni general Domovinskog rata **Ilija Ile Vrljić**, predsjednik Udruge *Mir internacional* – koja gospodari ovim prostorom i predsjednik Organizacijskog odbora za izgradnju *Groblja mira*, te knji-

Zaravan Bile kao lokacija Groblja mira odabrana je iz više razloga

ževnica **Anita Martinac**, voditeljica administrativnog ureda i Središta Hrvatskog svjetskog kongresa za istraživanje posljedica totalitarizama u BiH. Uz njih tu su bili i voditeljica informativnog ureda **Jelena Čorić te Drago Bošnjak**, od milja **Dragec**, umirovljenik koji nadgleda radove i brine za ovaj prostor.

Najprije smo fra Miljenka upitali odakle inicijativa za jedan ovakav projekt. „Pothvat *Groblje mira*, naravno kao i sve drugo u životu, ima jednu svoju pozadinu ili jednu svoju povijest jer ništa slučajno ne nastaje. Hercegovačka franjevačka provincija je već od početka – otkad su joj ubili 66 članova, pokušala pronaći istinu o njima i pronaći njihove posmrtnе ostatke. Naravno da to nije išlo baš lagano. Međutim, s Domovinskim ratom sve je krenulo, tako da smo onda i mi 19. rujna 2007. pokrenuli Vicepostulaturu postupka mučeništva *Fra Leo Petrović i 65 subraće*, i ja sam od toga prvoga dana do danas vicepostulator. Tražili smo posmrtnе ostatke naših fratara i uvi-jek kad bismo ih pronašli negdje, pitao sam se: ‘A što je s onim civilima?’ Jer civili nam jednostavno ostadoše... I onda smo jednom prilikom razgovarali o masovnim grobnicama na području Širokog Brijega, te sam pitao tada jednoga profesora prava postoji li neki zakon po kojem bismo mogli početi iskapati civile. Re-kao je kako trenutno ne zna,

ali će se javiti, što je i učinio za dva-tri dana. Tada mi je kazao da postoji jedan zakon o grobištima, o uređivanju grobišta na području neke općine i onda smo krenuli putem tog zakona i 2009. prvi put smo ustanovili jedno povjerenstvo na području općine Široki Brijeg, nazvano Povjerenstvo za obilježavanje i uređivanje grobišta iz Drugog svjetskog rata i porača“, ispričao nam je vicepostulator Stojić. Kazao nam je kako su uvidjeli da je ta ideja uspjela, da je dobra, te kako se može primijeniti pa su onda krenuli i u druge općine kojih je sada devet s pokrenutim ovakvim povjerenstvima.

No, kako se ideja razvijala, pojavio se drugi problem – trebalo bi to nekako koordinirati. „Svi zajedno smo se sastali i napravili jedno koordinacijsko tijelo. Uvidjeli smo kako bi se trebalo krenuti korak dalje te smo uputili zamolbu Hrvatskom narodnom saboru BiH s upitom da ustane jedan odjel. Izišli su u susret i ustnovljen je Odjel za Drugi svjetski rat i porače. Kroz sve ovo, budući da smo pronašli mnoge civile, pobijene, morali smo razmišljati gdje s njima, kako, te se tako rodila ideja *Groblje mira*“, doda je naš sugovornik.

S njim smo se dotaknuli i samog odabira ovog prostora za memorijalni centar koji je, osim svojom pristupačnošću i prostranom šću, odabran i zbog po-

Fra Miljenko Stojić

vijesnog značaja. Kako smo uvodno spomenuli, prilikom borbi za Široki Brijeg i Mostar – što su komunisti nazvali *Mostarska operacija* – ovdje su vođene velike bitke te je mnogo pobijenih. Za nekoliko dana u veljači 1945., koliko im je trebalo da pregaze Široki Brijeg i odu prema Mostaru, napravili su 330 većih i manjih stratišta i grobišta.

Tako da je, rekli bismo, ovo krško tlo natopljeno krvlju. Dojam pojačava i pogled na gordu Čabulju koja kao da strogo, budnim okom, pazi ovo počivalište koje se nalazi na teritoriju župe Goranci.

Kroz godine

Razgovor smo zatim usmjerili na korake realiziranja ovoga projekta, za što nam je sugovornik bio general Vrljić. „Nedjeli u šestom mjesecu 2013. koordinacija već utemeljenih povjerenstava po općinama, skupa s Vicepostulaturom na čelu s fra Mićom Stojićem, organizirala je jedan sastanak na koji sam i ja pozvan. Tada se počelo razgovarati o ideji jednoga zajedničkog memorijalnog centra – groblja, gdje bismo sve žrtve na jedno mjesto stavili i prikazali stvarno stradanje Hrvata na prostorima BiH. Predložen sam da preuzmem poziciju koordinatora tih udruga. Prihvatio sam se toga i kada smo razgovarali gdje, što, kako, došla mi je ideja da bi ovaj prostor ovdje – pošto jako dobro poznajem ovaj teren – bio idealan, te sam ga predložio. Došli smo, pogledali i jednoglasno prihvatali da bi *Groblje mira* najbolje bilo ovdje pozicionirati iz nekoliko razloga: jer se nalazi na granici općina/gradova, između istočne i zapadne Hercegovine, itd. Naravno, uz svoja povijesna stradanja“, kazao je gosp. Ilija.

Potom je dodao kako su odlučili da bi najprikladnije bilo obilježavati 23. kolovoza – Europski dan sjećanja na žrtve svih totalitarnih i autoritarnih režima. „Odmah smo naručili ploču i 2013. tog nadnevka ovdje je bila prva sv. misa i postavili smo kamen temeljac. Već 2014. radili smo na pripremi dokumentacije – vlasništva nad zemljištem, pripremi idejnog projekta, poslagivanja infrastrukture. Tada je ponovno ovdje slavljeni misa, ali bez većih pomaka u tom građevinskom dijelu. Uz potporu HNS-a,

General Ilija Vrljić

2015. krenuli smo u izgradnju infrastrukture. Tako smo napravili ovu prilaznu cestu, poravnali plato i krenuli s ogradišnjem. Potom, 2016. izgradili smo crkvicu koju je naš tadašnji mjesni biskup Ratko Perić posvetio Sv. Josipu Radniku i od tada imamo misu i 1. svibnja ovdje, a 2017. bila je završena kosturnica te smo imali

prve ukope žrtava koje su pronađene u tim masovnim grobnicama. U našoj kosturnici su u limenim sanducima sve neidentificirane pronađene žrtve – jasno sa svojim obilježjem i mjestom pronalaska ukoliko se netko javi i želi uraditi DNK za nekog svoga bližnjega, a one koje su identificirane, idu u obiteljske grobnice.

I 2018. ovdje je slavljena misa, a 2019. ju je predvodio kardinal Vinko Puljić, kada je također bilo jedno ukapanje, i već su postavljeni prvi križevi za svećenike iz triju bh. biskupija. Ove godine došli smo do postavljanja križeva za općinu Široki Brijeg jer su oni u svom organizacijskom dijelu otišli najdalje“, pohvalno je istaknuo naš sugovornik.

Središnji križ replika je Vukovarskog križa

Križ za Odžak

Ono što je želio posebno naglasiti jest da su pripremljeni križevi i za Odžak. „Bitno nam je bilo da Odžak bude ovdje jer svi znamo da je upravo on bio simbolika stradanja u Drugom svjetskom ratu i poraču. I ona je čuvena: ‘Sve je palo samo Odžak nije’; kad znamo da je 9. svibnja potpisana kapitulacija, a da su oni pali 25. svibnja. To samo o sebi govori i kad znamo da jedan mali Odžak ima toliko žrtava – gore na njihovu spomeniku ima ih 3 411. Gore smo utemeljili povjerenstvo za Posavsku županiju koje vodi Marijan Oršolić zvani Bano i koji je jako dobro odradio posao u Posavini. Za Odžak trenutno imamo pripremljenih, mislim, 711 križeva, to je za tri župe iz tog dijela BiH. Sad idemo dalje, tako da čemo ovaj posavski dio, ako Bog da, završiti, i on ima svoje polje“, podijelio je s nama general Ilija objasnivši nam, provodeći nas prostorom, kako je groblje organizirano u četiri polja: A, B, C i D, a križevi su poređani ukrug tako da su svi okrenuti prema središnjem križu.

Po uzoru na Udbinu

Saznali smo i da im je vodilja bila crkva Hrvatskih mučenika u Udbini kada su krenuli u ideju projektiranja groblja i crkvice, te su se držali starokršćanske arhitekture. „Pošto sam vlasnik projektnog ureda, koristio sam i svu svoju infrastrukturu i organizacijske sposobnosti da ovu ideju pretvorimo u djelo, te smo tako projektirali i ovu crkvicu. Iza toga bila je ideja da povežemo i ovaj dio Domovinskog rata koji je, na svoj način, simboliziran posebno kroz Vukovar. Tako da smo išli na postavljanje replike *Vukovarskog križa* koji predstavlja stradanja u posljednjem ratu. Ove godine je blagoslovjen, a darovao ga je Grad Vukovar na čemu zahvaljujemo, i jasno da čemo u budućnosti gledati i ostala stradanja ovdje prikazati“, ispričao nam je general.

Kako je kazao, samu zamisao izgleda on je predložio, a kapelicu – koju posebno resi golubica mira u izradi na rozeti – projektirao je Dejan Kvesić, dok je voditeljica projektnog ureda Valerija Tomić.

Otkrili smo i kako je trenutni broj križeva za svećenički dio oko 235, za Široki Brijeg oko 300, više od 700 za Odžak, te su sada u razgovoru i s ostatim općinama poput Ljubuškog, Čitluka, Gruda, ali i svima onima gdje je putem njih to moguće uraditi. Također, postoje

REPORTAŽAwww.nedjelja.ba

specifična mjesta gdje se ide i po župama. Ipak, ovdje je dosta toga odrađeno budući da je **pok. biskup Pavao Žanić** svojedobno dao zadaću svećenicima da odrade popise stradalih pa se to pokušava kompletirati.

Pitali smo generala Vrlića i je li bilo onih koji su osporavali ovo mjesto i protivili mu se. „Mi stalno imamo pojede u društvu: imamo ovaj dio što ja zovem domoljubni koji ovo podržava na sve moguće načine, imamo i onaj dio ‘antifa’ koji pokušavaju ovo osporiti i kazati da smo mi neki fašisti, nacisti itd. Međutim, cijeli naš tim je mišljenja da svaka žrtva zaslužuje poštovanje“, poručio je.

Kultura sjećanja

Iz malo drugačije perspektive *Groblju mira* pristupili smo u razgovoru s književnicom Martinac koja je kroz svoja književna djela obrađivala temu žrtava Drugog svjetskog rata i porača te Domovinskoga rata, što ju je osobno približilo ljudima koji rade na ovom projektu. „Nisam bila u tim začetcima samog projekta, ali sam se vrlo rado priključila kada sam prepoznala koliko je ovo naš širi zajednički interes i važnost. Uvijek napominjem da je važna kultura sjećanja, važno je buditi svijest ljudi i ovo je jedan način dostojanstvene borbe za istinu. Nažalost, totalitarni komunistički režim je godinama stvarao krivu sliku, odgojene su generacije i generacije koje su rasle uz krivu predodžbu. Bez prevelike priče – završavanjem ovih popisa, jasnim predočenjem svakog imena i prezimena, s godinama stradanja, dat će se jednu potpuno drugu sliku. Činjenica je da je mnogo više žrtava koje su nastradale nakon Drugog svjetskog rata. Zato uvijek naglašavamo i to porače jer, nažalost, svima je poznato što se dogodilo na Bleiburgu i u mjesecima poslije. O tomu sam, na temelju svjedočanstava, iscrpno pisala, a i brojne druge kolege koje su uključene u ovaj projekt također su objavile knjige i dokumentarističku građu, snimani su i videozapisi o tim svjedočanstvima, imamo suradnju i s ostalim medijima da se o tomu što više govori, i to je potrebno“, posvjjestila je Anita.

Književnica Anita Martinac

Kako podići križ?

Progovorila je i o načinu kako se radi na utvrđivanju popisa stradalih istaknuvši, nažalost, da nisu sve općine jednak aktivne. „Uzet ću kao uzor

Široki Brijeg jer su oni davno već završili popise koji su javno dostupni kako bi i obitelji mogle reagirati ukoliko se naprave neke sitne pogreške u slovu i nadnevku. One općine koje nisu završile svoje popise mogu ići i preko župa gdje postoje popisi na spomenicima, ovisno kako su se gdje organizirali. Opet, u onima u kojima nisu ništa radili mi ih motiviramo te pružamo i nekakvu tehničku po-

„Na popisima općina su sve žrtve bez obzira u kojoj su vojsci bile – njemačkoj, ustašama, domobranima, partizanima – znači žrtve. Mi govorimo ovdje o žrtvama svih totalitarnih režima i to je važno naglasiti“, istaknula je Anita Martinac

dršku i pomoći da završe popis. Jer nama je krajnji cilj da ti popisi budu objedjeni. Nažalost, iskustvo govori – vrijeme čini svoje, puno bi bilo lakše da je to napravljeno ranije, ali nikad nije kasno jer se važno osvrnuti na taj dio prošlosti. Dok nismo spremni suočiti se s našom prošlošću, mislim da ne možemo izgraditi ni čvrstu i bolju budućnost“, podijelila je s nama književnica.

Za sve one koji su zainteresirani podići ovdje križ (o čemu se opširnije informacije mogu pronaći na mrežnoj stranici *grobljemira.info*), prvi kontakt su im članovi povjerenstava u općinama. Kako je Anita rekla, najprije je potrebno utvrditi nalazi li se osoba za koju su zainteresirani podignuti križ na popisu, a prema iskustvu, uglavnom to i jesu već popisani. „Onda se preko tih povjerenstava, odnosno općina vrše

update, nama dostavljaju te popise ovdje na *Groblje mira* i dalje investitor prema toj narudžbi radi podizanje križeva. Cijena križa je toliko simbolična – 200 KM – doista da pokrije taj trošak koji iznosi po križu 140 KM, s jednom malom razlikom od 60 KM za kalkulaciju žrtava kojima nema više tko podići križ jer imamo izumrlih obitelji“, objasnila je naša sugovornica.

Cilj je uključiti sve općine u BiH. Sada ondje ima mjesta za 28 000 križeva, ali oni pretpostavljaju da je potreba 50 000. „Na popisima općina su sve žrtve bez obzira u kojoj su vojsci bile – njemačkoj, ustašama, domobranima, partizanima – znači žrtve. Mi govorimo ovdje o žrtvama svih totalitarnih režima i to je važno naglasiti. Mostar nam je vrlo specifičan – forsira se *Partizansko groblje* koje nije nikakvo groblje, a poznato je da su u podnožju dolje ubijeni Hrvati... Gore su ploče od partizana sa Sutjeske, odavde, odande, iz Dalmacije, stavili su ih nametljivo. Rezervni sastav JNA još 1970-ih i 1980-uvijek je imao akcije, prikupljali su iz tih grobišta – riječ je o njemačkim vojnicima – i prebacivali na *Partizansko*. Jako puno se zalažemo za istinu koja nam je najbitnija: ne trebamo ništa prezentirati, ni forsirati ni od ičega promidžbu raditi – samo iznijeti činjenice. Konačni cilj je podići instituciju memorijalno područje – *Groblje mira*. E, sad koliko ćemo imati podršku institucija da to i stoji – i mora stajati i poslije nas, ne želimo da se veže uz ikoga od nas, nego je trajnije i treba biti tako, bez ikakvih

Bogu na slavu,
a svijetu na istinu
Hrvati položiše ovaj
kamen temeljac za
izgradnju groblja Mira
na Bilima 23.kolovoza
Ijeta Gospodnjeg 2013.

Sve je počelo 2013.

profitnih interesa, sve jasno i transparentno“, poručila je Martinac zaključno dodavši kako ima mjesta u kojima povjerenstva još nisu aktivna, te im je ovim putem uputila i svojevrsni apel da ih oforme i rade na popisima, posebno istaknuvši želju uključiti Središnju Bosnu koja je, prema njihovim informacijama, najmanje obrađena.

Poruka mira

Šećući uz zvuk tišine poljima bjelila između križeva, vidi se kako se na svakom nalaze osnovni podatci: ime, prezime, ime oca, godine rođenja i smrti. Mnogi od njihovih popisa – iz onih povjerenstava koja su bila ažurnija – imaju i iscrpne podatke, a sve je usklađeno s popisima koji se rade u bazi u Republici Hrvatskoj.

Crkvica je posvećena Sv. Josipu Radniku

Ono što je poseban vjetar u leđa jest činjenica da već puno ljudi dolazi na ovo mjesto – posebice u poslijepodnevnim satima (radno vrijeme informativnog ureda je od 15 do 18 h) i vikendom. Narod je, kako kažu, oduševljen, te se na misi okupi po 5 000 ljudi.

Mjesto je ovo gdje su neki prvi put našli dostojanstveno mjesto da mogu zapaliti svijeću za svoje pokojne, jer kada se prođe kroz polja križeva i vidi godinu 1945. – uglavnom je riječ o nestalim osobama. Nažalost još uvijek ta mjesta stradanja, odnosno grobišta nisu sva otvorena, nego vrlo mali broj njih, a pretpostavlja se da ih je ukupno oko 1 700 s po od 10 pa na tisuće stradalih u takvim jamama, grobnicama, rudnicima...

Idući prema jednom od izlaza, za lijevi kut od crkve, kod jarbola za zastave, kipar **Ilija Skočibušić** priprema kip *Pieta* jer se vjeruje da su i ove žrtve primljene u krilo Božje, baš kao što na toj statui Gospa prima u krilo mrtvog Isusa. U tom molitvenom kutku vjernici će moći sjesti, zapaliti svijeću i uputiti tihu molitvu.

Molitvu, poglavito i za one za koje ju nema tko izgovoriti, te stoga raduje da ovo groblje stalno širi svoje bitne nadnevke, od središnjeg – 23. kolovoza, preko 1. svibnja i blagdana Sv. Josipa Radnika, dana sjećanja na Bleiburg, pa do Svih Svetih i Dušnoga dana kada su nam posebno u mislima i molitvama (naši) pokojni.

Svi ćemo proći kroz ovo vrijeme, ali imamo obvezu i prema prošlosti i svim žrtvama, ali i generacijama koje dolaze održati život kulturu sjećanja i poštivanja pokojnih.

S Bila Groblje mira na krilima golubice šalje poruku mira.

Na temelju članka 3. i 17. Pravilnika o dodjeli stipendija i potpora, Upravni odbor Fondacije za stipendiranje studenata FONSS Sarajevo raspisuje

N A T J E Č A J

za dodjelu stipendija ili smještaja tijekom redovitog sveučilišnog studija

Stipendiju ili smještaj u Domu, za vrijeme trajanja redovitog studija, može dobiti student koji udovoljava sljedećim uvjetima:

- da je upisan kao redoviti student na nekom od sveučilišta u Bosni i Hercegovini
- da nije korisnik stipendije po drugoj osnovi

Prijava na natječaj sadrži:

1. Obvezna dokumentacija:

- popunjena prijavna list (obrazac se može naći i popuniti na mrežnoj stranici FONSS-a www.fonss.org)
- zamolba za dodjelu stipendije s kratkim životopisom i vlastoručnim potpisom
- uvjerenje o redovitom školovanju
- potvrda o prosjeku ocjena (ovjerena preslika indeksa)
- ovjerena osobna izjava o neprimanju stipendije od drugih ustanova
- ovjerena kućna lista (dostupna u mjesnim općinskim uredima)
- osobna fotografija
- potvrda o visini posljednjih triju plaća, odnosno posljednjih triju mirovina za sve članove kućanstva koji su u radnom odnosu ili primaju mirovinu (preslika izrezaka o plaći ili mirovini)
- potvrda o neuposlenosti za članove kućanstva koji nisu uposleni (od ureda za zapošljavanje), odnosno dokaz o nekom drugom izvoru primanja (ovjerena izjava o tome cime se obitelj uzdržava).

2. Dodatna dokumentacija:

- potvrda o redovitom školovanju (osnovnom, srednjoškolskom ili fakultetskom) brata/sestre ili drugog člana zajedničkog kućanstva
- potvrda o osvojenim nagradama na županijskoj, državnoj ili međunarodnoj razini
- preporuka župnika.

Natječaj ostaje otvoren do 12. studenoga 2020. Prijave na natječaj ispuniti i poslati na službenu mrežnu stranicu fondacije (www.fonss.org), a originalne dokumente donijeti osobno ili slati preporučenom poštom na adresu: Fondacija za stipendiranje studenata FONSS, Gatačka 18, 71 000 Sarajevo, s naznakom „Natječaj za stipendije“. Nepotpune i nepravodobne prijave neće se razmatrati.

Predsjednik Upravnog odbora
Sarajevo,
Boris Babić
27. listopada 2020.